

המלך המשפט

הבהרה: מאמר זה איננו בא כדי לפסוק הלכה בעצמי, אלא לדון בדברי קדוש, הלא הוא מרן רבנו מרדכי אליהו זצוק"ל.

פסק מרן רבנו מרדכי אליהו זצ"ל (מאמר מרדכי למועדים ולימים פרק לו סעיף יט) שאם טעה ולא אמר המלך המשפט בעשרת ימי תשובה אינו צריך לחזור, ועתה נבוא לבאר דבריו.

נחלקו ר' אלעזר ורב עם רבה ורב יוסף בגמ' בברכות (יב, ב. ע"פ הראשונים שם). לדעת רבי אלעזר ורב יוסף מי שלא הזכיר "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט" בתפילתו בעשרת ימי תשובה לא חוזר, אולם לדעת רב ורבה חוזר. ואומרת הגמ' שהלכה כרבה. ואכן הר"ף (שם), הרמב"ם (הל' תפילה פ' י' הל' י"ג) והרא"ש (שם) פסקו שחוזר.

הטור הביא הלכה זו פעמיים – בסימן קי"ח ובסימן תקפ"ב. בסימן תקפ"ב פסק הטור כפי דברי הר"ף, הרמב"ם והרא"ש – שחוזר, אולם בסימן קי"ח כתב בשם אחיו רבי יחיאל בדעת אביהם הרא"ש שאינו חוזר. בישוב הסתירה בדעת הרא"ש (והטור) ישנם מספר תירוצים: הב"י (בסימן קי"ח) בתירוצו הראשון כתב, שחזר בו הרא"ש, ומש"כ בנו הטור בשמו בסימן קי"ח הוא קודם שהרא"ש ראה את תרוץ המחזור ויטרי על הקושיות שהביאוהו לפסק זה. אמנם הרמ"א והב"ח חולקים על השו"ע (בסימן קי"ח) וסוברים שלדעת הרא"ש לא חוזרים (וזה מה שכתב הטור בסימן קי"ח בדעת הרא"ש) משום שהזכיר ענין "מלכות" באומרו "מלך אוהב צדקה ומשפט", ומה שכתב הטור בסימן תקפ"ב זה למי שלא מזכיר בנוסח החתימה של ברכת המשפט 'מלכות'.

מרן בשולחנו הטהור הלך בעקבות תירוצו בב"י (סי' קי"ח סעיף א' וסי' תקפ"ב סעיף ב') ופסק שצריך לחזור. הרמ"א חולק וסובר שלא צריך לחזור, וכן פסקו הב"ח, המטה משה והשל"ה וכן משמע מהמג"א (סי' קי"ח ס"ק ד').

סברת החילוק בין הזכיר מלכות ללא הזכיר כתובה בתלמידי רבינו יונה (ברכות ז.). יש עוד שתי דעות בראשונים: הדעה הראשונה היא דעת הראב"ד (תפילה פרק י' הלכה י"ג) שלא חוזר כלל ומה שאמרו "לא יצא" הכוונה לכך שלא יצא ידי חובה כתקנה. הדעה השנייה היא הדעה הכתובה במאירי (ברכות י"ב) ש"המלך המשפט" חמור מ"המלך הקדוש" ולכן חוזרים על "המלך המשפט". גאון עוזנו ותפארתנו רבינו יוסף חיים זלה"ה בספרו הנפלא בן איש חי (שנה ראשונה פרשת ניצבים) פסק כרמ"א וטעמו מפורש שאומרים סב"ל נגד מרן.

הרב עובדיה יוסף זצ"ל (יביע אומר חלק ב' סימן ח') חלק על הבא"ח והקשה עליו ממה שכתב הרב עצמו בשו"ת רב פעלים (ח"ב סימן ז') שלא אומרים סב"ל לגבי סומא, שיש לומר שלא יברך על ציצית למרות שיש פוסקים שחולקים על השו"ע שכתב לברך וסוברים שלא לברך משום שסברא זו לא הוזכרה לא במרן ולא ברמ"א, ואם נבא לחוש לכל סב"ל – כמעט בכל מקום יש מחלוקת ולא נברך שום ברכה. ותירץ הרב עובדיה שבנידון דידן הרמ"א כתב שלא לברך ולכן הבא"ח חשש לה. והקשה הרב עובדיה שבהלכות תפילין גם למרן וגם לרמ"א הנכנס לבית הכסא (וכשחולץ את התפילין – זה על מנת להחזיר) צריך לברך עוד פעם, והבא"ח חש למג"א שלא לברך עיי"ש.

ונראה לתרץ את דעת הבא"ח בכמה גווני:

(א) דעת הבא"ח היא שכל סברא שנזכרת בשו"ע או ברמ"א חוששים לה לסב"ל, (כמדוייק מהרב פעלים ח"ב סי' ז'). ומה שחשש רבינו בהלכות תפילין כנזכר לעיל זה קשה בהלכות תפילין, וצריך לתרץ אבל זה לא קשה לענינו.

(ב) דעת מרן נסמכת על עמודי ההוראה ובאמת לא פשוט שהם סוברים שצריך לחזור. בדעת הרמב"ם מבואר להדיא בנוסח סידור התפילה שלא אומרים מלכות בחתימת ברכת המשפט ויש לומר שלכן פסק שצריך לחזור, אבל לדין שיש בחתימה "מלך" – אזי גם הרמב"ם יודה שלא צריך לחזור. מלבד זאת בתשובת הרמב"ם (ירושלים תרצ"ד) כתב שלא חוזרים (ויכול להיות שתשובה זו לא היתה לפני מרן). בדעת הרא"ש כבר הזכרנו שאין הדבר פשוט שצריך לחזור, ובדעת הרי"ף ניתן לומר שגם הוא סבר שלא צריך לחזור כנז"ל בדעת הרא"ש וכ"כ להדיא הב"ח (סי' ק"ח) שכך משמע מלשון הרי"ף, ולכן בנידון דידן הבא"ח חשש לסב"ל. ואכן ידוע שהרבה פעמים הבא"ח חשש לרמ"א ובייחוד בסב"ל.

(ג) היה מנהג קדום קודם מרן לא לחזור, וכלל הוא בידינו שמרן לא בא לשנות מנהגים (עיין במג"א סי' ק"ח שהגהות מימונייות שהיה בקי במנהגים כתב לא לחזור).

(ד) בנידון דידן יש שני צדדים חזקים לחוש ולא לפסוק כמו מרן: שמא ההלכה כראב"ד שבכלל לא חוזרים, ואם תמצי לומר שחוזרים – שמא ההלכה היא כהסבר הרמ"א והב"ח בדעת הרא"ש.

(ה) מנהג ישראל שלא לחזור בא"י (כ"כ ביביע אומר שם). ולמרות שדחו את זה-שהמנהג שבאתרא דמרן נהגו שלא לחזור לא נזכר בשום ספר, סובר הבא"ח שהמנהג נקבע על פי כלל ישראל ולא דווקא איך שהנהיגו גדולי הדור. וטעם ענין זה שהולכים ע"פ המנהג הוא שמכך שכל ישראל נהגו כן ולא מיחו בידם – למדים אנו שיש סיבה מוצדקת למנהג.

ו) מרן כתב (סימן תר"ג סעיף א') שבעשרת ימי תשובה גם מי שלא נהג להחמיר בפת עכו"ם יחמיר בהם, וכיון שהלכה זו כל ענינה בעשי"ת הבא"ח מחמיר ואומר סב"ל.

ז) בדרך הפלפול בעלמא ניתן לומר עפ"י מה שפסק מרן (בסימן ק"ז סע' א') שמי שלא הזכיר את התפילה כתקנה חוזר משום שחסרה לו הזכרה (פסק שחוששים לדעה זו משום סב"ל). ניתן לבאר כדברים הבאים: ישנה מחלוקת ראשונים בעניין אדם שלא הזכיר את התפילה כתיקנה אם צריך לחזור בגלל שחסר לו חלק בתפילה ואז כל תפילתו התבטלה, או שמא חסרה לו רק הזכרה והתפלל תפילה כתקנה. ניתן לומר שסברת הבא"ח היא שמחלוקת השו"ע ורמ"א בענין "המלך המשפט" תלויה במחלוקת הזו, שלדעת השו"ע צריך לחזור כי חסר לו חלק בתפילה (ולכן למרות שהזכיר מלכות זה לא עוזר), אמנם לדעת הרמ"א חסרה לו הזכרה (וכיון שהזכיר מלכות אין טעם שיחזור. והשו"ע ודאי שלא למד כך) וכיון שכך, פסק בא"ח כפסק מרן שחוששים לסב"ל לדעה שטעם החזרה בגלל שחסר לו בהזכרה ולכן כאן פסק שלא צריך לחזור.

